

سوی دیار عاشقان

■ خواننده: صادق آهنگران
■ شاعر: صادق آهنگران
■ سال انتشار: ۱۳۶۳

حاج صادق آهنگران یکی از نوحه سرایان مشهور انقلابی، عاشورایی و ادعیه و مناجات است که با نوحه‌های مشهور دوران دفاع مقدس مشهور است. او نوحه‌ها و رجزهای متعددی را در مقاطع مختلف جنگ خوانده است که «سوی دیار عاشقان» و «با نوای کرپلا» از بقیه معروف‌ترند. نوحه «سوی دیار عاشقان» در اوج دفاع مقدس خوانده شد و طی دوران جنگ بارها از رادیو و شبکه‌های تلویزیونی پخش شد.

غریبانه

■ خواننده:
غلامرضا کویتی‌پور
■ شاعر:
پرویز بیگی حبیب‌آبادی

«غریبانه» نیز یکی دیگر از آثار مطرح و ماندگار جنگ است که کویتی‌پور خواننده آن است. آنطور که می‌گویند زنده‌یاد فرج‌الله سلحشور (کارگردان سینما) سال‌ها پیش برای اولین بار این اثر را دکلمه کرده است. باید یادآور شد که حسین فخری و صادق آهنگران نیز این اثر را اجرا کرده‌اند. غلام کویتی‌پور سال ۱۳۸۲ در آلبوم «غریبانه ۱» این قطعه را با تنظیم مجید رضازاده اجرا کرد.

خلبانان ملوانان

■ خواننده: جمشید نجفی
■ سال انتشار: ۱۳۶۰

«خلبانان» یا «پرواز کن» یکی دیگر از آثار ماندگار است که در سال ۱۳۶۰ با صدای جمشید نجفی منتشر شده است. نجفی از خوانندگان کوچه‌بازاری دهه پنجاه است که برخلاف اغلب همکاران و هم‌نسلانش پس از انقلاب اسلامی در ایران ماند و با تغییر در نحوه فعالیت‌هایش به تولید اثر ادامه داد. نسل‌های پس از انقلاب، نجفی را با آهنگ «خلبانان» می‌شناسند. «خلبانان» که با دو گویش فارسی و ترکی خوانده شده، یکی از معدود آثاری است که درباره نیروی هوایی و خلبانان تولید شده است.

اشاره قوی و آشکار به نت می‌کند و سپس پله پله تا نت شاهد فا فرود می‌آید. تا اینجا سرنوشت جمله اول رقم می‌خورد. موسیقی ممد نبودی تنها از دو جمله تشکیل شده است که هر یک از آنها فواصل متفاوتی نسبت به دیگری دارد. به عبارتی از جمله اول به جمله دوم دورگردانی (مدولاسیون) می‌شود و این روند مرتب تکرار می‌گردد. چنین خاصیتی در موسیقی بومی ایران کمتر پیدا می‌شود و اگر سراغ ردیف دستگاهی برویم، نتیجه‌ای بهتر از این نمی‌یابیم. جمله نخست یک هنگام (Octave) کامل را می‌پوشاند و این گسترش نغمگی بخش مهمی از شخصیت ملودیک نوحه را تشکیل می‌دهد. در اصطلاح به اینگونه آهنگ‌ها نغمات دو دانگی می‌گویند زیرا چار چوب آنها در گستره دو دانگ موسیقایی تجلی می‌یابد. این در حالی است که بسیاری نغمات و گوشه‌های موسیقی ایرانی در محدوده یک دانگ یعنی چهار یا پنج نت عرض اندام می‌کنند و به قول مجید کیانی * دوره نغمات در محدوده چهارم‌ها یا پنجم‌های ملایم است که برای گسترش بیشتر نغمه‌ها و گوشه‌ها از دانگ‌های به هم پیوسته بهره می‌گیرد.

«حسین فخری» با «محمد جهان‌آرا» هم‌رزم بوده و تعریف می‌کند: «یادم هست یک روز شهید جهان‌آرا، تمام بچه‌ها را جمع کرد برای سخنرانی در ست مثل شب عاشورا؛ یعنی حرف‌هایی که آن روز ایشان به بچه‌ها زد، دقیقاً همان سخنانی بود که آقا امام حسین (ع) در شب عاشورا به یارانش گفت. می‌گفت: بچه‌ها هر کسی که دوست ندارد با ما بیاید می‌تواند برگردد و هیچ کس هم به او خرده نمی‌گیرد، ولی آنهایی که قرار است بمانند بدانند که ما دو هدف بیشتر نداریم؛ یا پیروزی و بیرون راندن دشمن از خاک وطنمان و یا شهادت که یادم هست، حتی یک نفر هم پا عقب نکشید و همه ماندند و مردانه جنگیدند.»

نغمه گر «ممد نبودی» سال‌ها هم نفس بسیجیان شد، در سنگرها با آنها زندگی کرد، لباسش از خون دوستان شهیدش رنگین شد و بارها پیکر شهید و مجروحی را به دوش کشید و شاید رمز حزن و اندوهی که در صدای حسین خرمشهری است، پژواک آن مظلومیت و فداکاری است. او چند سالی است به علت عوارض شیمیایی از ناراحتی حنجره رنج می‌برد. فخری هرگز برای مداحی پولی دریافت نکرده و به نوحه‌خوانی‌هایش که اغلب هم برای حضرت امام حسین (ع) هستند، افتخار کرده و همین را بزرگ‌ترین دستمزد خود می‌داند.

«حسین فخری» این نوحه را به «غلام کویتی‌پور» نیز داد تا بخواند. سراینده‌ی این قطعه می‌گوید: سال ۶۳ یا ۶۴ در مهران بودم و داشتم لب شط ظرف‌های شب قبل را می‌شستم که متوجه شدم یکی از رزمندگان که از بچه‌های دزفول بود، دارد این نوحه را زیر لب زمزمه می‌کند. وی اضافه می‌کند: به او گفتم «فلانی این نوحه را از کجا شنیده‌ای؟» گفت که «دیشب این را از تلویزیون پخش کرد که کویتی‌پور آن را خوانده بود. دیشب این نوحه سه مرتبه از تلویزیون پخش شد.»

این نوحه آن قدر تأثیرگذار بود که بعدها توسط بسیاری از موزیسین‌ها از جمله محمد رضا عقیلی بازسازی و در ارکسترهای مختلف اجرا شد و مسعود کرامتی بر روی یکی از همین ملودی‌های موسیقایی نسخه‌ای از این قطعه را اجرا کرد. سال‌ها بعد نیز کویتی‌پور، گوشواره‌های شعر «ممدنبودی ببینی...» را حفظ و با شعری از «محمد شیرازی» اجرایش کرد.

روز نوشته بود: «آرزو می‌کنم در راه آزاد کردن خونین شهر و پاک کردن این لکه از دامان جوانان شهید شوم.»

شاید به خاطر رشادت‌های اوست که «ممد نبودی» هم‌چنان یکی از مهم‌ترین آوایی است که در ذهن مردم به یادگار مانده است. ملودی این اثر به یک ملودی بوشهری با قدمت صد ساله باز می‌گردد. نوایی که سال‌های دور توسط نوحه‌خوان معروفی به نام جهانبخش کردی‌زاده (بخشو) در سوگ حضرت سیدالشهدا با مطلع «لیلا بگفتا ای شه لب تشنه کامان / دستم به دامان، آقا الامان» خوانده شد و این چنین در تاریخ نواهای آئینی کشور ایران به یادگار ماند.

«ناصر تقوایی» (کارگردان پیشکسوت سینمای کشورمان) اواخر دهه‌ی ۴۰ با ساخت مستندی به ارائه تصویری از مراسم سوگواری در بوشهر و نغمه‌های جهانبخش کردی‌زاده پرداخت. در این مستند بخشو را می‌بینیم که در مسجد دهدشتی بوشهر نوحه‌خوانی می‌کند. او هنوز هم برای جنوبی‌ها اسطوره است.

وقتی ماجرای آزادسازی خرمشهر پیش آمد؛ «جواد عزیزی» که خود از رزمندگان بود، شعری را در رثای محمد جهان‌آرا نوشت: «ممد نبودی ببینی شهر آزاد گشته / خون یارانت پر ثمر گشته / آه و واویلا... کو جهان‌آرا / نور دوچشمان‌تر ما / امیدم گشته تا امید بعد از هجر تو / یاران می‌آیند اندر پی تو / از هجرت‌ای سردار دل‌گل‌ها پژمردند / نخل‌های شهر ما بی‌سر می‌مردند / در دست مردان خدا جامت می‌ماند / در یاد مستان نامت می‌ماند»

جواد عزیزی در خاطره‌ای از آن روزها گفته است: «سه تا اتوبوس شده بودیم تا به تهران برویم و در مراسم سالگرد شهادت جهان‌آرا شرکت کنیم. قرار شد یک نوحه باشد که در آن مراسم بخوانیم. هنوز به اراک نرسیده بودیم که من آن نوحه را گفتم و در اتوبوس برای بچه‌ها خواندم. واقعا روز آزادسازی خرمشهر، جای شهید جهان‌آرا و بقیه شهید خالی است که کاش می‌شد، باشند و آزادسازی خرمشهر را ببینند. مثلاً جمشید برون (که در جبهه نوحه‌خوانی هم می‌کرد) خیلی دوست داشت حضور داشته باشد و آزادسازی خرمشهر را ببینند. او آرزو داشت برود بالای گلدسته مسجد جامع و همان جا شروع به اذان گفتن کند. خیلی از بچه‌ها بودند که شهید شدند و نتوانستند آزادسازی خرمشهر را ببینند و قبل از سرودن این نوحه در واقع ذهنیتی از آنها داشتیم بعد که گفتند بیا نوحه بگو، نوحه ممد نبودی را به یاد جای خالی همه شهید گفتم.»

البته شرایط به گونه‌ای پیش می‌رود که «عزیزی» در آن سفر نمی‌تواند این قطعه را اجرا کند و آن را در اختیار «حسین فخری» می‌دهد تا بخواند. صدای حسین فخری با خاطرات هشت سال دفاع مقدس گره خورده است و اگر قرار باشد روزی موسیقی جنگ را بررسی کرد، بی تردید صدای او یکی از صداهای جاری آن دوران است. او در طول سال‌های دفاع مقدس هم جنگید و هم نوحه می‌خواند. (هنوز هم می‌خواند) او بیش‌تر از نغمه‌های جنوبی که برگرفته از لهجه بوشهری‌هاست، استفاده می‌کند.

مهم‌ترین ویژگی این آهنگ در روند گردش نغمات آن نهفته است. یک پرش چهارم درست بالا رونده از نت ایست دو به نت شاهد فا و پس از درنگی کوتاه در اطراف شاهد، با یک پرش سوم خنثی یا به قول روح‌الله خالقی نیم‌بزرگ، بر نت هنگام دو می‌نشیند. پیش از برگشت، ابتدا یک

وقتی ماجرای
آزادسازی خرمشهر
پیش آمد؛ «جواد
عزیزی» که خود از
رزمندگان بود، شعری
را در رثای محمد
جهان‌آرا نوشت: «ممد
نبودی ببینی شهر آزاد
گشته / خون یارانت
پر ثمر گشته / آه و
واویلا... کو جهان‌آرا /
نور دوچشمان‌تر ما /
امیدم گشته تا امید
بعد از هجر تو / یاران
می‌آیند اندر پی تو /
از هجرت‌ای سردار
دل‌گل‌ها پژمردند /
نخل‌های شهر ما
بی‌سر می‌مردند / در
دست مردان خدا
جامت می‌ماند / در یاد
مستان نامت می‌ماند»